

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ז, תשט"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לשוננו לעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון

בעריכת ע' איתן ומ' מרן

כסליו תשט"ז

מחזור ז', קונטרס ב (ס"ד)

כללי הפיסוק

כפי שנקבעו ע"י ועד הלשון העברית

מהדורה חמישית

(הדפסה חדשה של המהדורה השלישית והרביעית)

בתוספת דברי הרצאתו של פרופ' י' קלוזנר

הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית

בהשתתפות מוסד ביאליק

ירושלים

סימני הפיסוק מסייעים בידי הקורא לקרוא דברים שבכתב על דרך אמירתם בפה. הם מורים אפוא על הפסקה בדיבור, על הרמת קול והשפלתו ועל הטעמת המשפט בכללו. נוסף על כך הם מועילים להבהיר לעיני הקורא, במקום הצורך, מבנהו של משפט לחלקיו. הואיל וכמה מן הדברים הללו תלויים בטעמו, במזגו ובסגנונו של אדם, מסור השימוש בסימני הפיסוק במידת מה לרצונו של הכותב. אע"פ כן כבר נתגבשו הרגלים מסוימים בדרך האמירה ואופן הדיבור, שהם משותפים לציבור כולו, ולשם ציונם בכתב נקבעת מערכת הכללים שלהלן.

דברים אלה והכללים הבאים נתפרסמו בנוסח הנחון כאן בשנת תש"ד ב"לשוננו" כרך יב. הבאנום כלשונם אגב תיקוני סעויות הדפוס ואגב שינויים קלים בכתב. המספרים שבסוגריים בגוף הכללים רומזים לדוגמאות הניתנות לכל כלל וכלל.

כללי הפיסוק

א. נקודה (.)

§ 1. נקודה באה בסופם של משפטי חיווי (1—8), ובכללם משפטים, שיש בהם שאלה עקיפה (3—5) או קריאה עקיפה (6). וכן לאחר ביטוי או מלה, שהם למעשה משפטים קצרים (7—8).

כגון :

- (1) וישראל אהב את יוסף מכל בניו.
- (2) משה קיבל תורה מסיני.
- (3) נראה, אם פרחתה הגפן, פיתח הסמדר, הנצו הרימונים.
- (4) בוא ואראך היכן הוא.
- (5) התנגד לדבריי ולא אמר לי מדוע.
- (6) סיפר לי ידידי, מה נוראים המעשים הללו.
- (7) צהריים. חרבוני קיץ. עז האור מנשוא. ולא יכול היום את זוהרו.

(8) לפנות ערב. אני והיא לבדנו במגרש הכפר.
הערה: אין גוהגים לשים נקודה לאחר משפטים, שלמים או מקוצרים, בשערי ספרים, בראשי מאמרים, בכתובות, בכתובות ובכל כיוצא באלו.

§ 2. נקודה באה לאחר מספרים ואותיות, שמשתמשים בהם לשם מניין או לשם סימון פרקים בספר ובדומה לכך, כשאין הם כתובים בשורה מיוחדת, כגון כאן בסימון

הפרקים של כללי הפיסוק. כשהמספרים או האותיות באים לבדם, אין שמים נקודה אחריתם (בהתאם ל-§ 1 הערה).

הערה: יש נוהגים להשתמש במקרה זה בסוגר במקום נקודה. כגון: (א) נקודה, (ב) פסיק וכו'.

ב. פסיק (,)

§ 3. פסיק בא בין חלקי משפטים מאוחדים (co-ordinated), אם אינם מחוברים בוויזו החיבור או במלות: אף, גם, או (1—4).

כגון:

(1) היו לו צאן, בקר, חמורים, עבדים, שפחות, אתונות וגמלים.

(2) גורל עמנו קשה, איום.

(3) טיילנו ביום בהיר, יפה.

(4) שיבת עמנו למולדתו היא תהליך היסטורי קשה, מלא מכשולים וייסורים.

אבל:

(5) השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים לי.

(6) ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה.

(7) רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף.

(8) אימצתיך אף עזרתיך אף תמכתיך בימין צדקי.

(9) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם

החלום ההוא.

הערה: כשנלווים לש"ע שני לוואים ויותר בלי מלת חיבור ביניהם, צריך להבחין, אם הלוואים הם ביחס של איחוי (§ 3, 2-4) או ביחס של שעבוד (היינו שהלוואי הראשון מצטרף עם שם העצם למושג אחד, והלוואים הנוספים באים להגדירו). במקרה האחרון לא יבוא פסיק בין הלוואי, שהוא חלק מן המושג, ובין הלוואי הנוסף.

כגון:

(1) הניסויים הפיסיקאליים הממושכים הביאו סוף־סוף תוצאות חשובות.

(2) הממלכה המאוחדת האדירה והחפשית נאבקה על קיומה וחירותה.

(3) בבית־הספר הריאלי העברי החיפני מתחנכים נערים ונערות.

§ 4. ביטויים מוסגרים, היינו ביטויים, המשולבים לתוך המשפט בלי קשר תחבירי אליו, וכן צירופים, שיש בהם תוספת ביאור או הגבלה למה שנאמר קודם לכן, טעונים פסיקים לפניהם ולאחריהם.

כגון:

(1) בהם, כלומר בכרך המפורסם "הם", ישבו כידוע הזוים.

(2) מחר, היינו בראש החודש, אין לימודים בבתי־הספר.

(3) שם, לפי דבריו, נמצא הר געש בעבודתו.

(4) אין, כמובן, בידינו לבער את הבמות מכל גבולותינו.

(5) ראובן, למשל, אדם נוח לבריות הוא.

(6) בעיר מתרוצצים, לבושתנו, ילדים רעבים ללחם.

הערה א: יש נוהגים במקרים כגון 4-6 שלא

לשים פסיקים, וזה תלוי הרבה

בהרגשת הכותב, אם יש כאן משום הסגר

או לאו. הללו כותבים: אין כמובן בידינו

וכו, ראובן למשל אדם וכו'.

הערה ב: לעולם אין שמים את המלה "אפוא" בין

שני פסיקים, כגון: מי אפוא הוא הצד ציד?

§ 5. פסיק בא לפני סנייה ולאחריה.

כגון:

(1) שמים, בקשו רחמים עליי!

(2) ניצחתוני, בניי.

(3) ועתה, בני, שמע בקולי.

§ 6. פסיק בא לאחר מלת קריאה או חיזוק, הממלאת תפקיד

של משפט, כשאין בה משום הדגשה יתרה, כגון:

(1) אכן, ראתה ע'ן במישורו של אריה מה שלא

ראתה בשאר המישורים.

(2) לא, כי צחקת.

(3) אדרבה, מפני שיש בו צד קדושה לעצמו, לפיכך

עלה הזיווג על פי רוב קודש בקודש.

הערה: במקרה של הדגשה יתרה יבוא אחר תיבות

כאלה סימן קריאה (וע' § 18).

§ 7. פסיק בא אף לפני תמורה ולאחריה. אם אינה כינוי קבוע, כלומר אם אינה מצטרפת עם השם ליחידה אחת (1-2).

כגון :

- (1) רדיק, בעל המכלול, היה מצאצאי ספרד.
- (2) ר' אברהם בן עזרא, המדקדק והפרשן הגדול, היה גם בקי בחכמת התכונות.

אבל :

- (3) ר' יוחנן הסנדלר עשה עצמו רוכל ועבר לפני בית האסורים של ר' עקיבא.
- (4) במשעול היער הולך לו לעת מנוחת הערב שמואליק הסמרטוטר.
- (5) יוסף מוקיר-שבת היה לו בשכונתו נכרי אחד, שנכסיו מרובים ביותר.

§ 8. פסיק חוצץ בין משפטים מאוחים (co-ordinated), הן כשהם מקושרים במלות חיבור (1-5) או במלות ניגוד (6-9), והן כשאינם מקושרים (10).

כגון :

- (1) כי גומל נפשו איש חסיד, ויודע צדיק נפש בהמחו.
- (2) אלפי מאמרים נכתבו על חיים נחמן ביאליק, ורבבות נאומים נישאו בכל קצווי הארץ על גאון שירת ישראל בדורנו.
- (3) מעשרה קבין עזות נטלה כסלון תשעה, ומהר לקח כל כסלוני חלקו.

- (4) ארץ רעשה. גם שמים נטפו. גם עבים נטפו מים.
- (5) או בן-דודו יגאלנו. או השיגה ידו. ונגאל.
- (6) בשר ודם החמה כובשתו. אבל הקביה כובש את החמה.
- (7) הנו בידך. אך את נפשו שמור.
- (8) ותאמר: הלוך אלך עמך. אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך. אשר אחה הולך.
- (9) אין זר אתנו בבית. זולתי שתיים אנחנו בבית.
- (10) צפור לא צייץ. עוף לא פרח. שור לא געה. אופנים לא עפו. שרפים לא אמרו „קדוש“, הים לא נודעזע. הבריות לא דיברו. אלא העולם שותק ומחריש.
- הערה א: בין משפטים קצרים. המחוברים בויזו החיבור. ובייחוד במשפטי מצב קצרים. לא יבוא פסיק. כגון:
- (1) הכוהן עומד במזרח ופניו למערב.
- (2) ויעף מעל איילת השחר ומחתת אש בידו.
- הערה ב: במשפט הכולל (= המצומצם). אף-על-פי שלחלכה הוא צמצום של משפטים מאוחים, בא פסיק לפני איברים. שאינם מקושרים זה לזה (1). או לפני מקושרים במלות ניגוד (2-3). אבל לא לפני ויזו החיבור או שאר מלות החיבור. לעומת זאת שמים פסיק במחזורת (*). אפילו לפני

(*) מחזורת — period.

וייו החיבור כדי להקל את הבנת מבנה
(4). כגון :

(1) ד' מוריש ומעשיר, משפיל אף מרומם.

(2) לא העכבר גנב, אלא החור.

(3) לא עכבר, אלא החור גנב.

(4) יען אשר הרימותיך מתוך העם, ואתנך

נגיד על עמי ישראל, ואקרע את

הממלכה מבית דוד ואתנה לך, ולא

היית כעבדי דוד, אשר שמר מצוותי

ואשר הלך אחריי בכל לבבו לעשות

רק הישר בעיניי, ותרע לעשות מכל

אשר היו לפניך ותלך ותעשה לך

אלוהים אחרים ומסכות להכעיסני

ואותי השלכת אחרי גוף, (או: —) לכן

הנני מביא רעה אל בית ירבעם.

הערה ג: אבל במשפטים כגון „אין אלה אלא דברים

בטלים“, או „אין זאת כי רבת צררתונו“

אין פסיק לפני מלות הניגוד „אלא“ או

„כי (אם)“.

§ 9. פסיק בא לפני משפט מוסגר ואחריו.

כגון :

(1) שמה לפני הרבה שנים, צעיר ועז או הייתי.

כרמים רחוקים נטרתי.

(2) והגוי שומר את חצרות היהודים, ליתר החצרות
אין שומר, ברחוב היהודים.

(3) בנותיך, הוא אומר, בנות חיל הן.

(4) ועתה, סיים רבי בקול ענות גבורה, ילך לו וימצוץ.

הערה א: עיין גם § 14 ו-§ 16.

הערה ב: יש נוהגים שלא להקיף בפסיקים משפטים

מוסגרים קצרים, שמרוב שימוש אינם

מורגשים עוד כמשפטים, אלא כביטויים,

כגון: שיחיה, כנראה, כמובן, כידוע (עיין

עוד § 4, הערה א), זיכרוננו לברכה, זכור

לטוב, יימח שמו, נוחו עדן וכל כיוצא

באלו. מכל מקום אין שמים פסיקים,

כשהביטויים הנ"ל נכתבים בראשי תיבות,

כמו: ז"ל, ג"ע, שליט"א, ב"ה וכיוצא

בהם, כגון:

(1) אליהו הנביא זכור לטוב יבשר לנו

בשורות טובות.

(2) ביאליק נוחו עדן היה גדול משוררי

התחייה.

(3) רבותינו ז"ל אמרו.

§ 10. שמים פסיק בין משפט טפל לעיקרי, הן אם הטפל

הוא בראש המשפט (1-11), והן אם הוא בסופו

(13-15). אם הטפל הוא באמצע המשפט, שמים פסיק

לפניו ולאחריו (12, 15, 16, 17). אבל אם המשפט

ה ט פ ל קצר ביותר (בדרך כלל מלה אחת). אין שמים
פסיק לא לפניו ולא לאחריו (18–21).

כ ג ון :

(1) כי תצור אל עיר ימים רבים להילחם עליה לתפשה.
לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן.

(2) אם אין אני לי, מי לי ?

(3) מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת.

(4) כיוון שנכנסה פסיה אל חדר האוכל, מיד ראו
עיניה את יוסל.

(5) אפילו חרב מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע
עצמו מן הרחמים.

(6) כמו שאתם טועים בזו, כן אתם טועים בכמה
הלכות.

(7) אם ככה חסה התורה על עוברי רצונו, קל וחומר
על עושי רצונו.

(8) קרא וטעה, יחזור למקום שטעה.

(9) מצא אשה, מצא טוב.

(10) המוכר עצמו ואת בניו לעכו"ם, אין סודין אותו.

(11) כל המקיים נפש אחת מישראל, כאילו קיים
עולם מלא.

(12) אם ראית דור, שצרות באות עליו, צא ובדוק
בדייני ישראל.

(13) אין בן דוד בא, עד שתכלה פרוטה מן הכיס.

(14) בתוך בהלח הגירוש לא תשכח מלהכין לה נרות.
שמא יחשיך לה הדרך.

15) והודעת להם את הדרך. ילכו בה. ואת המעשה.
אשר יעשון.

16) כציץ. גבעולו נשבר. אבלה וקמלה.

17) אם אבני המזבח. שאינן לא רואות ולא שומעות.
על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים.
אמר הקב"ה: „לא תניף עליהן ברזל. (או:—)
המטיל שלום בין איש לאשתו. בין עיר לעיר.
על אחת כמה וכמה שלא תבוא עליו פורענות.

אבל:

18) כשנכנסו קמו כל המסובים.

19) הספר שקראתי עניין אותי מאוד.

20) בשנה שעברה היה רעש בארץ.

21) לא ראיתי אותו כשבא.

הערה א: תן דעתך. שאם המשפט העיקרי קצר.

יבא גם אחריו פסיק (1-4). אבל אם הוא

בן מלה אחת סתמית. מותר להשמיטו

(5-7). כגון:

1) סבורני. שמעולם לא שמעתי סיפור

פלאים דומה לזה ביופי ובחן.

2) ידעתי. כי עשה זאת בשוגג.

3) איני יודע. מי יסעד עמנו היום.

4) אמונתו. שכך הוא רצונו של הקב"ה.

5) ודאי. (.) שזה ספר ראוי לקריאת.

6) אפשר. (.) שיגיע המכתב היום.

7) ברור. (.) שלא חיה צורך בכך.

הערה ב: במקרה שמלות הקישור, הפותחות משפטים
 טפלים, הן צירופים כגון "מה ש...", "מי ש...",
 "את ש...", "את אשר...", "כל ש...", "כל אשר"
 וכיוצא באלו, שחציים מקומם במשפט
 העיקרי וחציים במשפט הטפל, אין שמים
 פסיק בין המשפט העיקרי לטפל.
 כגון:

(1) מעולם לא ניצחני אלא מי שהיה בעל
 מלאכה אחת.

(2) מסרתי לפלוני מה ששמעתי באספה.

(3) ורוח ה' יישאך על אשר לא אדע.

(4) הוא אשר אמרתי.

(5) לא יוכל לדין עם שתקיף ממנו.

הערה ג: ביטויים, שיש בהם פועל במקור, והם עלולים
 להיחשב כמשפטים טפלים מקוצרים, אינם
 צריכים פסיק, כגון:

(1) לראות את ערות הארץ באתם.

(2) בהתחולל סופת שלג ישרוק שר החורף.

(3) כדי לרגל את העיר נשלחו המרגלים.

(4) כי ביום ראותך פניי תמות.

הערה ד: במשפט ייחוד אין שמים פסיק אחר חלק

הייחוד, העומד בראש המשפט, כגון:

(1) החכם עיניו בראשו.

(2) עולם זה כולו קיץ.

(3) אומה קטנה זו צרותיה מרובות.

ג. נקודה ופסיק (;)

§ 11. נקודה ופסיק מורים על הפסק גדול משיעור הפסיק וקטן משיעורה של הנקודה. לפיכך אין לכלול כללים קבועים לשימוש של סימן זה. אבל בדרך כלל שמים נקודה ופסיק:

א. בפירוט דברים כדי להפריד בין צירופי-עניינים שונים. כגון:

1) אלו מפסיקין לפאה : הנחל והשלולית : דרך היחיד ודרך הרבים ושביל הרבים ושביל היחיד. הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים ; הבור והגיר.

2) הייתי בא אצלה כמה פעמים ביום לראות בשלומה ולסייע לה בפדיון ; להרצות המעות של גדבה וליתן לזה פרוטה אחת כנגד מעה של שתי פרוטות ולזה כנגד מעה של שלוש פרוטות ; להזכירה חובות ישנים. שיש לה אצל בעלי בתים ידועים.

ב) בין משפטים עצמאיים מבחינה דקדוקית. אבל קשורים זה בזה קשר ענייני אמיץ (1—2) ; וכן בין איברים שונים של המחזורת. בייחוד כשהיא ארוכה (3). כגון:

1) אשריך. שבן זה יצא מחלצריך ; כמותו ירבו בישראל !

(2) בן מלך אתה. והם תרבות זרע עבדים, אריה אתה. והם עדת אחשתרנים חורצי לשון.

(3) אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה. ב"ש אומרים: מברך על היום ואחר כך מברך על היין, וב"ה אומרים: מברך על היין ואח"כ מברך על היום, ב"ש אומרים: נוטלין לידיים ואח"כ מוזגין את הכוס, ובית הלל אומרים: מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידיים, ב"ש אומרים: מקנח ידיו במפה ומניחה על השולחן, ובית הלל אומרים: על הכסת, ב"ש אומרים: מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידיים, וב"ה אומרים: נוטלין לידיים ואח"כ מכבדים את הבית, ב"ש אומרים: נר ומזון, בשמים והבדלה, וב"ה אומרים: נר ובשמים, מזון והבדלה, ב"ש אומרים: שברא מאור האש, וב"ה אומרים: בורא מאורי האש.

עיין עוד § 14 ג דוגמה.

ד. נקודתיים (:)

§ 12. נקודתיים באות :

(א) לפני הבאת דברים בלשונם, כגון:

(1) אומרים: „אהבה יש בעולם“.

(2) האומר: „אין תחיית המתים מן התורה, ואין

תורה מן השמים“, אין לו חלק לעולם הבא.

(ב) לפני פירוט, כגון:

(1) ארבעה אבות נזיקין: השור והבור והמבעה וההבער.

(2) ע' דוגמאות ב"§ 11 א 1; ב 3.

(ג) לפני משפטים, שהם מסקנה, בירור או סיכום של מה שקדם להם, כגון:

(1) קול ברמה נשמע, נהי, בכי תמרורים: רחל מבכה על בניה.

(2) לעולם אי אתה יכול לעמוד על טיבו של אדם זה: יש שנהרג על שווה פרוטה ומגרש מלפניו כל פושט יד, ויש שעוברת עליו רוח נדיבה, והוא נותן דווקא במקום שלא ציפו לכך, וכמו אגב-אורח, צדקה גדולה עד כדי להבהיל את המקבל.

(3) אדם זה נוכל ורמאי, בדאי, גנב אף רוצח; בקיצור: ברייה מסוכנת.

(4) אחרי כל האמור יש לבוא לידי "סך-הכול" זה: יש לנו שלושה מיני נכסים ספרותיים...

ה. שלוש נקודות (...) או שלושה קווים (— — —) § 13. שלוש נקודות רצופות או שלושה קווים רצופים מורים על קטיעת המשפט (1-3) או על השמטה בהבאת דברים (4).

כגון:

(1) עם שאין לו חיים גמורים, אלא גובלות חיים,

אי אפשר שיהא לו גם שירה ואמנות גמורה.
אלא נובלותיהן; אבל הלב... (השלם: מסרב
להודות בכך.)

(2) לחכימא ברמיזא... (השלם: ולשטיא בכורמיזא.)

(3) סכין מסוכן ביד חכם... (השלם: מכל־שכן ביד
שוטה.)

(4) נביא את דברי ביאליק בהקדמתו לשירי ר'
שלמה בן גבירול: „רעיון הכינוס של פזורי
רוחנו בתמציתם המעולה... הוא שגרם... להביא
הפעם לעולם גם את הקובץ של שירי שלמה
בן גבירול.“ (בראשונה הושמטו המלים „למען
החיותם חיים חדשים. זה שהיה ל„מוריה‘ לקו
כל ימי עבודתו בשנים האחרונות“, ובאחרונה
הושמטה התיבה „לה“.)

ו. קו מפריד (—)

§ 14. קו מפריד משמש במקום פסיק:

(א) כשמורגש צורך להפריד הפרדה יתרה בין חלקים

שונים, בייחוד כשבחלק אחד יש משום חידוש או

תמיהה לגבי חברו. כגון:

(1) תאמר אהיה רב — לא למדתי תורה.

(2) אף אנוכי דבש מצאתי — אך לא בא אל פי

ואל שפתיי.

(3) שמה לפני הרבה שנים — צעיר ועז אז הייתי —

כרמים רחוקים נטרתי. (2) § 16. 1, 2.

(ב) במקרה שיש השמטה (ellipsis) במשפט, כגון:
(1) אם בא אצלך עני בשחרית, חן לו; בערבית —
חן לו.

(2) פלוני רוצה תורה, ואלמוני — סחורה.

(ג) לפני הסיפה של מחזורת כגון:

אף על פי שגדליה התפרנס מן המלמדות בדוחק,
וכל ימיו היה לו מיחוש, ואשתו היתה חולנית;
אע"פ שבימות החורף לא היו החלונות השבורים
שבביתו הנמוך עומדים בפני הדלף; אף-על-פי שלא
בכל יום היה גדליה וביתו יכולים לקיים מצוות
עשה שבתורה: „בערב תאכלו בשר ובבוקר
תשבעו לחם” — בכל זאת, אילו סר אליו מלאך
המוות ואמר לו: „עדיין לא בא יומך, אולם אם
חסף אתה ברצון טוב, יכול אני לגאול אותך מחיך
המרים”, היה יורק לו בפניו.

§ 15. קו מפריד בא לעתים:

(א) במקום נקודתיים לפני משפטים, שהם מסכמים

מה שקדם להם (עי' § 12 ג).

(ב) אחר נקודה לציין: (1) סוף פסקה, (2) חילופי
אנשים כתיאור שיחה.

ז. סוגריים — (), [], < >

§ 16. בדרך כלל משתמשים בסוגריים לציון הוספות
מסבירות, שאינן שייכות לגוף המשפט. הם באים

במקום הפסיק, אם הקשר שבין המוסגר ובין
גוף המשפט רופף, מכדי שיובלט בפסיקים או אמילו
בקווים מפרידים (מכאן שלעתיים מסור השימוש
בפסיקים, בקווים מפרידים או בסוגריים לפעמו של
הכותב).

כגון:

(1) וכשקמתי מחליי וראיתי את עצמי „מיוחס" קצת.

לא הייתי רוצה בשום פנים לשוב עוד אל חדרו

של ר' גרשון (כך שם מלמדי של אותו „זמן").

(2) שמה לפני הרבה שנים (צעיר וצו אז הייתי)

כרמים רחוקים נטרתי. (עיין § 1.9, § 14 א 3).

הערה א: אם משפט שלם, העומד בפני

עצמו, מוקף סוגריים, שמים

את הנקודה בתוך הסוגריים. (ראה

את הדוגמה בגוף הכלל).

הערה ב: בספרי מדע נוהגים לסמן בסוגריים

עגולים () את המיותר במשפט ובמרובעים

[] את ההוספה. במקרה שיש חכר להקיף

בסוגריים חלק מן המוסגר כבר, משתמשים

בצורות שונות מן הסוגריים הקודמים כגון:

„איסור שעטנז, צמר ופשתים יחדיו—רמז

לאיבה ולפירוד (והיה כל מוצאי יהרגני

[בראשית ד יד]) שבין השבטים רועי

הצאן, לובשי הצמר, ובין עובדי האדמה,

לובשי הפשתים."

ח. סימן שאלה (?)

§ 17. סימן-שאלה בא בסוף משפט אחר שאלה. בין שהיא משפט שלם, ובין שהיא מלה אחת בלבד.

כגון :

- (1) השומר אחי אנוכי ?
- (2) כלום יש סעודה בלא טורח ?
- (3) הלך־שנו קראתם לנו ? הלא ?
- (4) שאול ימלוך עלינו ?
- (5) מדוע ?

הערה א: אחר שאלה עקיפה אין שמים
סימן-שאלה. (עיין § 1, דוגמאות 3–5.)

הערה ב: סימן שאלה מוקף סוגריים אינו חלק
המשפט עצמו, ומי שמוסיפו למשפט, מביע
בו ספק באמיתותם של הדברים האמורים
בו. כגון :

פלוני טוען : „רשע וטוב לו לא ראיתי (?)
מימי.”

ט. סימן קריאה (!)

§ 18. סימן-קריאה בא בסוף משפט אחר קריאה חמביעה
ציווי, משאלה, תמיהה, ושאר היפעלויות — בין שהיא
משפט שלם, ובין שהיא מלה אחת בלבד.

כגון :

(1) מוצא שפתוך תשמור !

(2) הם !

(3) יהי חלקי עמכם !

(4) כמה נאים מעשיה של אומה זו !

(5) לא ! לעבדך אל בראני !

(6) לא. תמתי ! כי אהבתי ואוהבך באמונה.

(7) אדרבה ! נסה נא לעשות כמותו.

הערה א: אחר קריאה עקיפה אין שמים

סימן קריאה. (ועי' § 1, 6).

הערה ב: סימן קריאה מוקף סוגריים אינו שייך

לגופו של המשפט, ומי שמוסיף אותורוצה

לציין, שהדברים האמורים במשפט נכונים,

בייחוד כשיש חשש לאי־דיוק או לטעות

סופר וכדומה, כגון:

(1) „נסתחפה (!) שדהו“.

(2) למעלה מעשרת אלפים איש (ו) ליוו את

המנהיג לבית עולמו. עיין גם § 6.

י. מקף (-)

§ 19. מקף מורה על קשר מהודק שבין שתי מלים ויותר.

המצטרפות למושג אחד, כגון: בעל־הבית, בית־מדרש,

אב־בית־דין, אבי־אבות־הטומאה, בית־מידות, בן־יומו.

דברי־דפוס, שלבים־שלבים, אחד־אחד, שניים־שניים,

איש־איש, לעומת: דברי אלוהים חיים, פלוני

הוא בעל הספר, נאום אב־בית־דין.

י.א. מירכאות (—, —, —, —) (»)

§ 20. מירכאות מרמזות, שהכלול בהם הוא :

(א) דיבור ישר או דבר המובא בנוסח אומרו, כגון :

(1) כה אמר ה' אלוהי ישראל : „שלח את עמי,
ויחוגו לי במדבר !”

(2) אפשר כמדומני כבר לקיים בנו את הכתוב
„ושבו בנים לגבולם”.

(ב) שם של ספר, של מאמר או של שיר או שם פרטי
של מפעל, אגודה וכדומה (כשהם מובאים בתוך
משפט !), כגון :

(1) את השיר „על השחיטה” כתב ביאליק בשנת
תרס”ג.

(2) „חדסה” היא הסתדרות נשים ציוניות באמריקה.

(ג) מלה הזקוקה להבלטה יתרה במשפט, בייחוד
כשאינה משמשת במשמעותה הרגילה, כגון :

(1) תיבת „כי” משמשת בארבע לשונות.

(2) „תכשיט” זה מוכשר לכל מעשה נערות.

הערה א : במלים בעלות ה”א הידיעה, אותיות

השימוש בכל”ם, ו, ש, שאינן חלק של

הדיבור הישר או של הדבר המובא, שמים

את המרכאות אחרי האותיות הנ”ל, כגון :

(1) ב”שיר השירים” (ולא „בשיר השירים”)

כתובה המלה „שָׁמָּה”.

(2) מ”הדסו” (ולא „מהדסה”) שבאמריקה

נתקבלה ידיעה זו.

הערה ב: כשיש צורך לשים במירכאות חלק מן הכלול כבר במירכאות, משתמשים בצורה של מירכאות, השונה מן הקודמת, כגון: כתוב בתורה: „וידבר ה' אל משה: „לך-רד, כי שיחת עמך אשר העלית מארץ מצרים“ (או: „...לך-רד, כי שיחת עמך, אשר העלית מארץ מצרים“).

יב. גרש (') וגרשיים (")

§ 21. גרש משמש לקיצור מלה, והוא בא אחר האות האחרונה של המלה המקוצרת, כגון: וגו' = וגומר. עי' = עיין, כל' = כלומר, מס' = מספר, עמ' = עמוד. הא' = האדון.

הערה א: ע"פ הקיצור בלבד אין לדעת, אם המלה המקוצרת באה בלשון יחיד או בריבוי, ודבר זה מתברר רק מתוך המשך העניין. לפיכך כתוב: בעמ' 30—40, קרי: בעמודים שלושים עד ארבעים. אין לכתוב — כפי שפשט המנהג בזמן האחרון על-פי הלעז — בעממ' = בעמודים, בשש' = בשורות.

§ 22. גרשיים משמשים לצמצום מלים אחדות לדבר אחד.

1. בספרות הרבנית מוצאים גרשיים בכל המלים הזרות לשם הבלטתן מן העבריות, כגון: המנפצו — קרפי"ר בלע"ז (רש"י בשבת עג ע"א), המיסך — אורז"ר (שם).

והם באים תדיר לפני האות האחרונה של הצירוף.
 כגון: ברית אאע"ה=ברית אברהם אבינו עליו השלום.
 רה"י (ולא ר"ה"י)=רשות היחיד. עכ"ם (ולא
 עכ"ם!)=עובד כוכבים ומזלות. ש"ץ=שליח ציבור.
 ת"כ=תורת כהנים. הרמב"ם=הרב משה בן מימון;
 דה"ב=דברי הימים ב'.

הערה א: בניגוד לכלל באים גרשיים:

(1) בשמות האותיות כגון אל"ף, בי"ת, ה"א.

מ"ם, תי"ו וכו', שהגרשיים באים כאן

לציין, כי אין אלו מלים ממשיית, כגון:

וי"ו כנגד ו, תי"ו כנגד תו.

(2) במלה הזרה דוקטור, שאינה מתקצרת

בכתיבה על פי הנוהג העברי, אלא

מצטמצמת כאילו היא ר"ת, ונכתבת:

ד"ר.

הערה ב: כיוצא מכמה דוגמאות שבסעיף זה כותבים

בסוף ר"ת אותיות נצפ"ך פשוטות

ומי"ם סתומה, אם ר"ת מבוטאים

כמלה ממש, כגון: עכ"ם, קרי צמ"ס;

ר"ן, קרי בן (=רבנו נסים); ש"ץ, קרי

שץ; להד"ם, קרי לְהַדָּם (=לא היו דברים

מעולם); חג"ם, קרי חָגֶם (=חינוך גופני

מורחב). אבל אם ר"ת הם סימן גראפי

בלבד, כותבים נצפ"ך כפופות

ומי"ם פתוחה, כגון: מ"ם, זאת

אומרת: מכל מקום; ת"כ, זאת אומרת:
 תורת כוהנים (אבל תנ"ך קוראים: תנ"ך);
 אח"כ, כלומר: אחר כך; מו"מ, היינו:
 משא ומתן.

הערה ג: באותיות המשמשות מספרים בציון פרקים,
 פסוקים, עמודים, שורות וכדומה, אין צורך
 לשם גרשיים.

הערה ד: לפי הכללים הנ"ל אין שמים בעברית
 נקודה אחר המלה המקוצרת, אלא גרש
 (או גרשיים בר"ת), כגון: ס' (=ספר;
 ולא ס.) תהילים; מס' (=מספר; ולא מס.)
 העמודים; הע"ג (ולא ה. ע. ג.) — התאחדות
 עולי גרמניה; אנ"מ (ולא: א. נ. מ.) = אדון
 נכבד מאוד; ת"ד (ולא ת. ד.) = תיבת דואר;
 וכן כיוצא באלה.

סימני-פיסוק בעברית

(מתוך הרצאה בוועדה של ועדה-הלשון, בירושלים, בכ"ה בחסרי, תרצ"ה)¹

כל מי שמצוי אצל כתבי-יד ודברים נדפסים בעברית, אי-אפשר לו שלא יצטער על הערבוביה הנוראה, שהוא מוצא בנוגע לסימני-פיסוק בעברית. יש מרבים בפסיקים במקום שאין צורך בהם, ויש ממעטים בפסיקים אפילו במקום הצורך. יש משתמשים בנקודתיים במקום שאחרים משתמשים בנקודה ופסיק, ויש שאינם יודעים, נקודה ופסיק מה הם. יש הולכים בכל הנוגע לסימני-הפיסוק בדרכיהן של הלשונות הגרמנית והרוסית, ויש שיוצאים בידון זה בעקבותיה של הלשון האנגלית, שהיא שונה בכל הנוגע לסימני-הפיסוק משאר הלשונות. בקיצור: בלבול וערבוביה, תוהו ובוהו, אין חוקים ואין מנהגים קבועים, ואיש הישר בעיניו יעשה". ואין לתמוה על כך.

התנ"ך הנדפס שלנו יודע רק נקודתיים בתור סוף כל פסוק. יש בתנ"ך עוד סימנים להפרשת הפרשיות ולפסיקא באמצע פסוק: אבל אנו כיום אין אנו יכולים להשתמש בסימנים הללו. התלמוד כצורתו בדינו כיום יודע רק נקודה ונקודתיים לשם הפרדת העניינים זה מזה —

1. הרצאה זו נקראה בוועדה לקביעת כללי הפיסוק בחור פתיחה לדיון מקיף, אשר נשמעו בו דעות שונות, המביאות בחשבון נקודות היסטוריות וענייניות, עיוניות ומעשיות, שמועתיות וראייתיות וכו' וכו'.

ולא עוד. והספרות המאוחרת, מימי הגאונים ועד
 חתקופה החדשה, ידעה, חוץ מנקודה ונקודתיים, רק עוד
 את הפסיק, שהמחברים תמאחרים היו מרבים להשתמש בו
 כדי להפריד חלקי-משפט אלה מהללו אף במקום שלפי
 טעמנו שלנו אין מקום להפרדה כלל. ומוזרים כל-כך היו
 סימני-הפיסוק הלועזיים לחכמי-ישראל עוד במאה הי"ח, עד
 שמשנה מנדלסזון, כשבא להוציא לערך בשנת 1750
 את השבועון העברי הראשון בשם "קוהלת מוסר", מצא
 לנכון להעיר בסוף שער ג שלו הערה כזו: "ידוע, כי
 ז הוא סימן השאלה והספק. ! — התימה והקריאה ותהכרוה.
 [.] הנקודה להפסיק המאמר במקום סוף פסוק, וב' הנקודות
 במקום אתנחתא. וכבר מצאנו כאלה בספר הייד להרמב"ם,
 ד"א (דפוס אמשטרדאם), ובפי' אברבנאל על התורה".¹ עד
 כדי כך היו סימני-הפיסוק זרים לסופרינו עוד בימי
 מנדלסזון ורניה וויזל!

מימי מנדלסזון ואילך התחילו הסופרים העבריים
 משתמשים פחות או יותר בסימני-הפיסוק הלועזיים. אך עד
 ימי מנדלי, אחד-העם וביאליק אין שום שיטה
 ואין עקביות בסימני-הפיסוק העבריים. כך, למשל, מרבית
 אברהם מאפן בפסיקים וממעט בנקודות; ונקודתיים
 ופסיקי-ונקודה כמעט שאינם מצויים בסיפורי התנ"כיים.
 וסמולנסקין יכול היה להתחיל בסיפוריו ומאמריו
 במשפט ידוע ולהמשיך אותו לאורך של חצי-עמוד בלא

1. עיין על זה: י' קלוזנר, היסטוריה של הספרות העברית

סימני-הפסקה כלל או בפסיק בלבד, ואפילו להתחיל במאמר מוסגר ולשכות, שיש לסיים את המאמר העיקרי...

הראשונים מן הסופרים העבריים, שהתחילו מקפידים על סימני-הפיסוק העבריים, הם מנדלי, אחד-העם וביאליק. אבל יש הבדל ידוע בניהולן זה בין מנדלי וביאליק, מצד אחד, ובין אחד-העם מצד שני.

כבר רמזתי, שיש הבדל בסימני-הפיסוק בין הלשונות הגרמנית והרוסית ובין הלשון האנגלית. שתי הראשונות מעמידות פסיק לפני כל "ש" ("אשר") ולפני כל "אך" או "אבל", ולעומת זה, אם יש במשפט יותר משני שמות-עצם או שמות-תואר באים זה אחר זה, נוהגות הגרמנית והרוסית להעמיד פסיקים אחר כל שם ושם, ואילו האחרון שבשמות מתהבר אל השם הקודם לו על-ידי וי"ו-החיבור בלא פסיק. למשל: "אברהם, יצחק ויעקב"; "האל הגדול, הגבור והנורא".

לא כן באנגלית. על-פי רוב (אם רק אין לפנינו פראזה חדשה פחות או יותר) אין פסיק בא באנגלית לפני which, that, but. ואף בצרפתית אין פסיק בא לפני que, dont, qui. ולעומת זה בא באנגלית פסיק לפני שמות-עצם ושמות-תואר יותר משניים, שהם מחוברים על-ידי מלת and : Abraham, Isaac, and Jacob ; The great, mighty, and terrible God.

מנדלי וביאליק ידעו רק רוסית וגרמנית ; אחד-העם ידע גם אנגלית. ולפיכך אנו מוצאים בכתביהם של מנדלי וביאליק סימני-פיסוק קרובים לאותם של הרוסים והגרמנים.

ואילו בכתביו של אחד-העם יש גם השפעה אנגלית בכל הנוגע לסימני-פיסוק. אבל יש צד שווה בשלושתם: אם המאמר חיחסי או המוסגר קצר הוא ביותר, אין הם מעמידים פסיק לפניו ואין הם מכניסים אותו לתוך פסיקים, ובוה הם יוצאים בעקבותיהם של סימני-הפיסוק האנגליים-הצרפתיים. ולעומת זה אין שלושתם מעמידים פסיק קודם שם-העצם או שם-התואר האחרון משלושה ויותר שמות-עצם או שמות-תואר, שבאים זה אחר זה, כמו שנוהגים האנגלים, ובוה כולם יוצאים בעקבותיהם של הגרמנים והרוסים.

ויש עוד דברים, שבהם הושפעו טובי-סופרינו אלה מן הלשונות הגרמנית והרוסית, ובמקצת גם מן הצרפתית. אפילו במשפטים כוללים פריודות ארוכות ומסובכות אין חלשון האנגלית אוהבת להשתמש בחתימת-הפריודה בקו הארוך, המפריד. במקרים כאלה מסתפקת האנגלית על-פי רוב בפסיק או, לכל היותר, בנקודתיים. הלשונות הגרמנית והרוסית מעמידות בחתימת-הפריודה קו ארוך ופסיק לפניו. וקו ארוך בלא פסיק אוהבות הלשונות הללו ליתן בכל משפט, שחלקו חשני הוא הפתעה לגבי חלקו הראשון. הסופרים העבריים יוצאים גם בזה בעקבותיהן של לשונות-חיבשה האירופיות ולא בעקבותיה של לשון-האי הרונחת בכל חמשת חלקי העולם.

הרי דוגמה מכתבי מנדלי :

„הנה נחטף היער עטיפת-עלים ירוקה, הארץ מתכסה בשלמה ירוקה והרי (בלא פסיק לפני מלת „והרי“) היא מצפה להשמש, ככלה שמיחלת (בלא פסיק לפני „שמיחלת“) לנשיקות-דודים מנשיקות פיהו

של החתן — וביום שמחתכם (קו ארוך בלא פסיק לפני „וביום“) ובראש-
חידושכם תעיר ותריע בגיל ויגון, בשמחות ויבבות גם יחד!...¹.

והרי דוגמה מכתבי אחד-העם:

גם מעט החומר שנשאר (בלא פסיק לפני „שנשאר“) לו לנחלח
מן העבר, מקבל צורה, שירית, לפי נסות רוח העם בחפציו לעתיד,
וכו'. וכשרואה שכוחותיו (בלא פסיק לפני „שכוחותיו“) הולכים ודלים
ואין ביכלתו עוד להוציא חפציו אל חסועל, יחדל גם לחפץ ויחפץ כולו
בזכרונות העבר, ועת הירידה הזאת (עדים היננים) עת הזהב היא לחוקרי
קדמוניות, למאספי מגילות בלות ולמבקריהם ומפרשיהם ומפרשי מפרשיהם (בלא
פסיקים לפני „והחיבור“). עד שלבסוף מגיעים בני העם לאט לאט
ל„חכמת שלמה“, אומרים, הבל חבלים' ונשמטים (בלא פסיק לפני „ונשמטים“)
אחד אחד².

ולסוף, הרי דוגמה מן הפרוזה של ביאליק:

„ועד שאנו מבקשים את ה„תפקיד“ במקום שאינו — (קו ארוך
בלא פסיק) וכי לא יפה שנודה (בלא פסיק קודם „שנודה“) על האמת
המרה, שאי-אפשר שיהא (בלא פסיק קודם „שיהא“) צרך גמור וממשי —
לא מדומה, אלא טבעי ומורגש לכל — (שני קווים ארוכים) כי אם
בלשון חיה בדבור ובכתב כאחד“³.

הסופרים הצעירים, שבאו אחר מנדלי, ביאליק
ואחד-העם, לא הכניסו, לצערנו, קביעות ועקביות לחוך
סימני-הפיסוק בעברית. יש ביניהם, שהולכים בנידון זה

1. כל כחבי מנדלי-מוכר-ספרים, הוצאת „ועד-היובל“,
אודיסה תרע"א, II, 36.

2. אחד העם, על טרשת דרכים, מהדורה שנייה, ברלין
תרס"ב, I, 158.

3. כחבי ח. נ. ביאליק ומבחר תרגומיו, תל-אביב תרפ"ו,
ספר שני, עמ' ד.

אחר הספרויות הרוסית או הגרמנית, שנתחנכו עליהן, ויש ביניהם הרבה, שבכלל אינם מקפידים על סימני-פיסוק. ורוב המורים בבתי-הספר העבריים, כשהם מלמדים לכתוב חיבורים בעברית, אינם מבארים לתלמידיהם את חשיבותם של סימני-הפיסוק ואינם נותנים לפניהם כללים קבועים בנידון זה. ולפיכך קשה לשער את הבורות וחוסר-העקביות של סופרים עבריים, מצד אחד, ושל סטודנטים וסטודנטיות עבריים, מצד שני, בכל הנוגע לסימני-הפיסוק. רק מי שעברו תחת ידו מאות מאמרים של סופרים עבריים ומאות חיבורים של סטודנטים וסטודנטיות, יודע, שאחת מן העבודות הבלתי-נעימות ביותר, שמוטלות על עורך עברי ועל פרופיסור עברי לספרות, היא — העמדתם של סימני-פיסוק במאמרים ובחיבורים עבריים נועדים לדפוס, דבר, שאיננו בשום אומה ולשון.